

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

VESNA PERKO

**Vpliv nemščine na prvi medicinski priročnik v slovenščini z
naslovom *Vshegarske bukve sa babice na desheli***

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Mojca Smolej

Študijski program: SLOVENISTIKA – D

Ljubljana, 2013

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo.

Vesna Perko

ZAHVALA

Začetek zahvale se prične že pri mojih domačih, ki so mi omogočili študij slovenistike in nemcistike ter me tekom študija tudi podpirali in mi stali ob strani.

S svojim znanjem in izkušnjami pa mi je nudila podporo tudi profesorica dr. doc. Mojca Smolej, ki je z veseljem sprejela svoje mentorstvo in ves čas zaupala v moje delo ter mi hkrati puščala svobodo pri raziskovanju mojega besedila. Njeni nasveti in mnenja pa so doprinesli k boljši izpopolnitvi diplomskega dela, za kar sem zelo hvaležna.

Vsaka podpora ali prijazna beseda, ki sem ju dobila v času pisanja diplomskega dela, sta bili dobrodošli. Včasih je težko poimenovati vsakega posebej, saj če bi katerega izpustila, bi mu naredila krivico. Hvala vsem, ki ste kakorkoli pripomogli pri podpori ob ustvarjanju diplomskega dela.

Izveček

Vpliv nemščine na prvi medicinski priročnik v slovenščini z naslovom *Vshegarske bukve sa babice na desheli*

V diplomskem delu je predstavljen zgodovinski pregled nastanka slovenskega knjižnega jezika kot strokovnega jezika, kamor spada tudi omemba prvih strokovnih priročnikov od Brižinskih spomenikov dalje. Pomembno vlogo pri razvoju slovenskega jezika ima zgodovinski stik slovenščine z drugimi jeziki, predvsem z nemškim jezikom, ki je močno vplival na razvoj našega jezika. Prav tako pa sta v diplomskem delu orisani politična ureditev in geografska lega slovenskih dežel vse do osamosvojitve ter drugi zgodovinski dogodki, ki so bili pomemben člen pri oblikovanju jezika, ki ga poznamo danes.

Empirični del diplomskega dela temelji na raziskovanju predgovora prvega medicinskega priročnika v slovenščini *Vshegarske bukve sa babize na desheli* (Lehrbuch über die Geburtshilfe für Hebammen auf dem Lande) Antona Makovca v vlogi prevajalca. Prikazuje, kako je nemščina vplivala na slovenščino na vseh jezikovnih ravneh in kje so vidne posledice vpliva. Posebna pozornost je namenjena skladenjski in leksikalni ravni, poleg pa so prikazani tudi praktični primeri iz samega besedila.

Ključne besede: Anton Makovec, *Vshegarske bukve sa babice na desheli*, jezikovne ravni, vpliv nemščine, razvoj jezika

Abstract

The influence of the German language on the first medical reference book in Slovenian language, entitled "Vshegarske bukve sa babice na desheli"

The Diploma thesis presents the historical overview of the formation of the Slovenian literary language as the technical language, which includes also the listing of the first professional guides and reference books, from the Freising Manuscripts onwards. An important role in the development of the Slovenian language plays the historical contact of the Slovenian language with other languages, in particular with the German language which strongly influenced the development of our language. The Diploma thesis also outlines the political systems, the geographic locations of the Slovenian lands up to the independence, as well as other historic events which have been important integral parts in designing the language we know today.

The empirical part of the Diploma thesis is based on researching the preface of the first medical reference book in Slovenian language "*Vshegarske bukve sa babize na desheli*" (Lehrbuch über die Geburtshilfe für Hebammen auf dem Lande) in the role of Anton Makovec as the translator. It presents how the German language influenced the Slovenian language on all linguistic levels and where the results of this influence can be seen. A special attention is paid to the syntactic and the lexical levels, with the practical examples from the actual text being presented.

Key words: Anton Makovec, "*Vshegarske bukve sa babice na desheli*", linguistic levels, the influence of the German language, the development of a language

1	UVOD	6
2	ANTON MAKOVEC	7
3	UMESTITEV DELA	7
4	TEORETIČNI DEL	9
4.1	SLOVENŠČINA IN NJEN ZGODOVINSKI OPIS.....	9
4.2	JEZIKOVNI STIK MED SLOVENŠČINO IN NEMŠČINO	12
4.3	PREVZEMANJE BESED	15
5	PRAKTIČNI DEL.....	17
5.1	FONOLOŠKO-ORTOGRAFSKA RAVEN.....	17
5.2	MORFOLOŠKO-LEKSIKALNA RAVEN	19
5.2.1	PREDPONE GLAGOLOV IN NJIHOVO PREVAJANJE.....	19
5.2.2	ZAZNAMOVAN POLOŽAJ BESED OZ. BESEDNIH ZVEZ.....	20
5.2.3	ZLOŽENKE	21
5.2.4	PRISOTNOST KALKOV IN GERMANIZMI.....	23
5.2.5	ZAPISOVANJE SAMOSTALNIKOV	26
5.2.6	DVOJNICE	26
5.2.7	DOLOČNI ČLENI IN NJIHOVA VLOGA.....	27
5.2.8	PREVODI, KI NE USTREZAJO POMENU	27
5.2.9	VEZLJIVOST PREDLOGA S SAMOSTALNIKOM	28
5.3	SKLADENJSKA RAVEN	31
5.3.1	PRISOTNOST PASIVA OZ. TRPNI NAČIN	31
5.3.2	POLOŽAJ GLAGOLA	32
5.3.3	OSEBNI ZAIIMEK V STAVČNOČLENSKI VLOGI OSEBKA	33
5.3.4	NASLONSKE ZAIMENSKE OBLIKE	33
5.3.5	ZVEZA SAMOSTALNIKA IN GLAGOLA (FUNKTIONSV ERBGEFÜGE)	33
6	ZAKLJUČEK.....	35
7	POVZETEK.....	36
8	VIRI IN LITERATURA.....	37

Tabela 1	Ortografski zapis	17
----------	-------------------------	----

Tabela 2	Germanizmi najdeni v besedilu	23
----------	-------------------------------------	----

1 UVOD

Jezik je živo sredstvo sporazumevanja, ki se ves čas spreminja, napreduje in ne nazadnje obnavlja. Korenine besednega sporazumevanja segajo daleč v preteklost in ljudstvo je tisto, ki je jezik kot sredstvo sporazumevanja tudi obogatilo. Istočasno pa je zrcalo našega komuniciranja in predstavlja obseg besednega zaklada, ki se z našim branjem in izobraževanjem širi. Dandanes je znanje enega jezika ali več povsem normalno, medtem ko je bilo to v preteklosti zavidljivo znanje.

Začetki kateregakoli jezika so vedno trnovi in zahtevajo veliko truda, da se jezik uveljavi ter postane uradni jezik sporazumevanja. Tudi za slovenski jezik velja, da so bili vzponi in padci ter veliko truda naših jezikoslovcev zaslužni za to, da je slovenščina postala takšen jezik, kot ga Slovenci danes govorimo.

V teoretičnem delu diplomske naloge bom predstavila zgodovinski pregled nastanka slovenskega jezika kot strokovnega jezika, kamor spadajo tudi prvi strokovni priročniki. Dotaknila se bom tudi zgodovinskih stikov med slovenskim in nemškim jezikom, saj je le-ta imel velik vpliv na slovenščino, prav tako pa so pomembni politična ureditev, geografska lega Slovenije in nasploh zgodovinski dogodki, ki so vplivali na razvoj samega jezika.

2 ANTON MAKOVEC

Anton Makovec je bil krščen 11. januarja 1750 v Kostanjevici. Bil je ranocelnik, porodničar in prvi predavatelj medicinske stroke v slovenskem jeziku, zato ga štejemo za očeta slovenskega porodničarstva, danes babištvo. Natančnejših podatkov o njegovem šolanju v ljubljanskih gimnazijah ni najti, lahko le ugibamo. Na eni izmed predpisanih univerz, predvidevamo, da na Dunaju, si je pridobil diplomo in uradno postal magister kirurgije. Kot 26-letni fant (l. 1776) je postal mestni kirurg v Ljubljani. Prvi predavatelj nove ustanove v Ljubljani je bil Hacquet, ki pa porodnicam oz. babicam ni mogel predavati v slovenskem jeziku, ampak v nemščini. Zaradi tega se je Makovec posvetil misli, kako bi pomagal slovenskim babicam na Kranjskem, ki niso imele veliko znanja na tem področju. Predvsem pa je bilo pomembno, da jim je predaval v slovenskem jeziku.

Makovec je jeseni leta 1788 v Kornovi založbi objavil dve slovensko-nemški knjigi „*Prašanj*“ in „*Podvučenje za babice*“, ki naj bi babicam pomagale zapolniti njihovo pomanjkljivo znanje.

Babiške šole so se na Slovenskem odprle pod okriljem Marije Terezije. Za očeta slovenskega porodničarstva štejemo prav Antona Makovca, ki je bil tudi eden izmed učiteljev Babiške šole v Ljubljani, ki so s svojim strokovnim znanjem vplivali na ginekološko porodniško stroko v Sloveniji.

Poleg nemškega liceja je prejel tudi slovenskega za predavanja o babištvu. Tako se je vsaj delček višjega in strokovnega šolstva izvajal v slovenskem jeziku (o čemer je sanjal že Pohlin), zasluge za to pa ima Makovec, ki jih je oskrbel tudi z najnujnejšimi knjižnimi pripomočki. Bil je voditelj in učitelj preprostega ljudstva, ki je uporabil vse sile ter znanje, da bi izboljšal babištvo ne le na Kranjskem, temveč povsod.

Slovi kot porodničar, ki je napisal prvo slovensko strokovno medicinsko knjigo „*Prashanje inu odgovori zhes vshegarstvu*“ (Povzeto po Francetu Kidriču: *Slovenski biografski leksikon*¹).

3 UMEŠTITEV DELA

Delo Antona Makovca *Vshegarske bukve sa babice na desheli* je izšlo leta 1788 v Ljubljani. Do

---

1 Internetna stran: <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1542/VIEW/> (Dostop: 12. 6. 2013).

izdaje učbenika Antona Makovca babištvo na Slovenskem ni bilo tako močno razvito, saj babice niso bile osveščene z znanjem. Anton Makovec je tudi prvi vodil tečaje v slovenskem jeziku in je nato leta 1782 za podeželske babice spisal prvi porodničarski učbenik.

4 TEORETIČNI DEL

4.1 SLOVENŠČINA IN NJEN ZGODOVINSKI OPIS

Marko Snoj slovenščino definira kot južnoslovanski jezik, ki ga danes govorijo prebivalci Slovenije, pripadniki slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, izjeme pa niso niti različni slovenski emigranti drugje po svetu. Po naselitvi Slovanov v Vzhodne Alpe, na Kras in slovenske dele Panonske nižine se je v 6. stoletju samostojno začela oblikovati slovenščina (Snoj, 2003: 6).

Najstarejše ohranjeno besedilo v slovanskem jeziku je rokopis Brižinski spomeniki, ki so zapisani v karolinški minuskuli. Zajemajo obrazec za splošno spoved (1. in 3. del) ter pridigo o grehu in pokori (2. del). Zapisani so bili med letoma 972 in 1093 na Zgornjem Koroškem (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

V predknjižnem obdobju (od naselitve do 16. stoletja) pa so nastali številni drugi rokopisi. V 14. stoletju Rateški (Celovski) rokopis, ki zajema verska besedila očenaš, zdravamarijo in apostolsko vero, zapisan pa je v gotici. V 15. stoletju je nastal Stiški rokopis, ki vsebuje obrazec splošne spovedi, kitico velikonočne pesmi Naš Gospod, predpridižni klic Milost ino gnada in molitev k Mariji, vse je zapisano v gotici. Pomemben pa je tudi Starogorski rokopis, ki vključuje očenaš, zdravamarijo in apostolsko vero (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

V 16. stoletju v času reformacije se po mnenju Marka Snoja pričenja pravi začetek slovenskega jezika. Predvsem Trubar, Dalmatin in Bohorič so imeli velik pomen, saj so slovenski jezik zasnovali na dolenskem narečju in ga tako postavili ob bok drugim jezikom. V tem obdobju so pomembni naslednji priročniki: Primož Trubar – prvi slovenski knjigi *Abecednik in Katekizem*, napisani v gotici (1550), Jurij Dalmatin – 1. prevod Biblije, Adam Bohorič – prva slovenska slovnica *Zimske urice* (*Articae Horulae*, 1584), Sebastijan Krelj – *Otročja biblija* (1566). Velik pomen pa ima večjezični slovar nemškega slovaropisca Hieronima Megiserja, ki je v svoj slovar poleg nemščine, italijanščine in latinščine sprejel slovenski jezik. Gre za potrditev, da je bil naš jezik konec 16. stoletja uvrščen med evropske knjižne jezike (Snoj, 2003: 6).

V času protireformacije (17. stoletje) je bila večina protestantskih knjig zažganih. Ohranilo se je delo *Evangeliji inu listovi* (1612), ki ga je napisal škof Tomaž Hren, italijansko-slovenski slovar *Vocabolario Italiano e Schiavo* (1607) Gregoria Alasia da Sommaripa in razna posvetna besedila, pesmi, zasebna pisma, oporoke, rzsodbe (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

Slovenščina je bila vsakdanji jezik sporazumevanja preprostih in nekaterih pripadnikov t.i. višjega sloja. Ker pa so številni uradniki iz šol, trgovci in obrtniki zaradi stikov s tujejezičnim prebivalstvom znali več jezikov in so se slovensko govoreči v mirnem sožitju srečevali z nemško in italijansko govorečimi, je zlasti v mestnem pogovornem jeziku nujno prihajalo do sprejemanja tujk na različnih jezikovnosocialnih ravneh. Na to je opozoril že prvi pomembnejši slovenski kulturni zgodovinar Valvasor. V *Ehre des Herzogtums Krain* (1689) je omenil tri glavne oblike sporazumevanja na Kranjskem: čisto slovenščino, čisto nemščino, v nekaterih krogih, zlasti v mestih, pa z nemškimi izrazi »pološčeno« slovenščino (Pogorelec, 2011: 64).

Konec 18. stoletja še ni bilo zavesti o knjižnem jeziku. V tem času izidejo prevodi prvih strokovnih knjig v slovenskem jeziku (o čebelarstvu, babištvu, živalskih boleznih, vinoreji), Pohlinova *Kraynska grammatika* (1768), ki kot prva prinaša poskuse slovenjenja slovnične terminologije, ter Vodnikova *Pismenost al grammatika za perve šole* (1811). Pojavi se predvsem problem slovenjenja, saj slovenski jezik ni imel razvitega besedišča na področju terminologije (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

V prvi polovici 19. stoletja se pojavi potreba po razvijanju enotnega slovenskega knjižnega jezika in zavest o ustrezni besedotvorni podlagi, ki je bližje slovenskemu jeziku. Valentin Vodnik napiše prvo slovnico v slovenskem jeziku *Pismenost ali gramatika za perve šole* (1811) (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

Kopitar s svojo slovnico *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808) prispeva k natančnemu opisu glasoslovja in oblikoslovja – ena črka en glas (Orožen, 1996: 77).

Leta 1848 nastopi marčna revolucija in s tem tudi prvi slovenski politični program Zedinjena Slovenija, ki zahteva, da je slovenski jezik enakovreden ostalim jezikom, predvsem nemščini. Ena

izmed zahtev pa je bila uveljavitev učenja slovenščine v šolah, a za to so morali razviti tudi strokovni jezik. V drugi polovici 19. stoletja se strokovni jezik začne razvijati tudi v šolstvu, dokaz za to je delo Mateja Cigaleta *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880). Fran Levstik pa je s spisom *Napake slovenskega pisanja* (1858) opozoril na germanizme (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

Anton Janežič je v svojo prvo izdajo slovnice *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ... za Slovence* (1854) sprejel termine, ki so se v slovenski slovnici tudi ohranili: zlog, spol, sklon, število, glagol, predlog, medmet (Orožen, 1996: 265–269).

Razvile so se predvsem naravoslovne in humanistične teme, saj so se le-te lahko opirale na besedišče izvirne slovenske terminologije, ohranjeno v ljudskem jeziku, npr. čebelarstvo: Anton Janša: *Popolnoma podvučenje za vse čebelarje* (1799), vinogradništvo in kmetijske panoge: Matija Vertovec: *Vinoreja* (1844), kemija: Matija Vertovec: *Kmetijska kemija, to je natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke* (1847), naravoslovje: Karel Robida: *Naravoslovje alj fiziko* (1849), zemljepis: Janez Jesenko: *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke* (1865), biologija: Fran Erjavec: *Somatologija ali nauk o človeškem telesu* (1881) (Povzeto po zapiskih s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12).

V 20. stoletju se je slovenski knjižni jezik naglo razvijal. Jezik znanosti pa se je razširil po ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 in Akademije znanosti in umetnosti leta 1938. V tem je bil pomemben razvoj narodne zavesti Slovencev. Po 2. sv. vojni se je raba knjižnega jezika močno razmahnila, na kar je vplivalo javno politično življenje, televizija, radio in gledališče. Dobili smo vrsto priročnikov, pravorečje, štiri izdaje pravopisa, več izdaj slovnice (Pogorelec, 2011: 128).

Danes je strokovni jezik razvit, a vedno znova se pojavljajo nove besede, ki dokazujejo, da je jezik »živ organ«. Izdan je bil Slovar slovenskega knjižnega jezika, številne slovnice in ponatise pravopisa ter drugi priročniki, ki nadgrajujejo besedišče slovenskega knjižnega jezika.

4.2 JEZIKOVNI STIK MED SLOVENŠČINO IN NEMŠČINO

Slovenci smo tisoč in več let (posebno od druge polovice 8. stoletja) živeli v tesnem stiku z Nemci. Znano je dejstvo, da je nemščina (še prej germanščina) v slovanščino (ter nato v slovenščino) začela prodirati že v srednjem veku in še prej (Toporišič: 1991: 33).

V 9. stoletju je območje Slovenije postalo del Frankovskega cesarstva in s tem del bavarske pokrajine. Politični in kulturni vpliv Frankov dokazuje tudi beseda Karl, slov. kralj, ki izhaja iz nemške besede König (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Jezikovni stik med nemščino in slovenščino sloni predvsem na prevzemanju besed. Kot jezikovni par je slovenščina tisti jezik, ki je ponavadi prevzemal besede (die Nehmer-Sprache), medtem ko je nemščina »jezik dajalec« (die Geber-Sprache), čeprav je bilo včasih tudi obratno (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Med 8. in 12. stoletjem smo Slovenci prevzeli veliko besed, ki so bile del literarnega jezika. Te sposojenke so bili naslednje: *menih (Mönch)*, *nuna (Nonne)*, *birma (Firmung)*, *škof (Bischof)* ... Iz nemščine je bilo sprejetih veliko besed s področja krščanske vere. Slovenci smo si izposodili tudi druge besede, ki jih danes niti ne opazimo kot sposojenke. Kot na primer: *šipa (Scheibe)*, *škoda (Schaden)*, *rop (Raub)*, *ura (Uhr)*, *pika (Punkt)*. Iz nemškega besedišča prihaja tudi besedišče, ki se navezuje na kulturne rastline: *kamilice (Kamille)*, *arnika (Arnika)*, *peteršilj (Petersilie)*, *žajbelj (der/die Salbei)* (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Od 16. stoletja dalje pa je slovensko ozemlje prešlo v roke Habsburžanom, ki so imeli velik vpliv ne le na ljudstvo, ampak tudi na jezik. V tem obdobju so v slovenščini vidni germanizmi: *drot (Droht)*, *farba (Farbe)*, *fruštek (Frühstück)* in drugi. Besede, ki so prišle v tem času iz srednje Evrope, so pustile sledi v slovenskih narečjih. Še posebej je bil vpliv viden na področju Štajerske in Koroške. Besedišče smo prevzemali skozi pogovor z različnimi obrtniki, vojaki in vitezi. Germanizmi, ki so v naših pogovorih slišani še danes, so: *cimperman (Zimmermann)*, *gliha (gleich)*, *grunt (Grundstück)*,

žnidar (Schneider) itd (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Pri glagolih je opaziti dobesedno prevajanje: zastopiti (*verstehen*), dopasti se (*gefallen*), priti k sebi (*zu sich kommen*). Tudi povedi niso bili izjeme: *Šel je brez da bi pozdravil.* – *Šel je, ne da bi pozdravil.*, v nemščini pa se stavek glasi *Er ging ohne zu grüßen* (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Večino omenjenih sposojenk lahko danes najdemo v pogovornem jeziku, narečjih ali v žargonskem jeziku. Zagotovo lahko trdimo, da je nemščina močno vplivala na slovensko besedišče, še posebej na osrednje slovenske regije: Gorenjsko, Štajersko, Koroško in Dolenjsko, saj so bile prav te pokrajine pod upravljanjem Habsburške monarhije (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

V novem veku pa je zaradi kolonialne politike Marije Terezije in Franca Jožefa II viden jezikovni vpliv nemščine. Nemščina je bila drugi jezik, saj so prav v času Marije Terezije uvedli osnovno šolstvo v slovenščini in šolsko obveznost. V 18. in 19. stoletju je nemški jezik veljal za jezik izobražencev, zato so se marsikateri morali naučiti nemščino (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Primož Trubar se je kot reformator prizadeval za slaviziranje slovenščine, prav tako tudi Bohorič, Dalmatin in drugi, ki so delovali v tem času. Sociolingvistično gledano se je slovenščina soočala z nemščino na vseh področjih. Slovenski intelektualci so v 19. stoletju pisali v nemščini (France Prešeren), nemščina pa je bila vidna tudi v različnih časopisih (Laibacher Zeitung). Kasneje so se puristi, predvsem Stanko Vraz, zavzemali, da bi nemško besedišče izginilo iz slovenščine. Prav on je slaviziral nekatera slovenska mesta. Tu se je pojavil problem diglosije (lingv. raba dveh jezikov, zvrsti jezika za različna področja, dvojezičje). Vseeno se je vpliv nemščine počasi zmanjševal. Slovenščina se je začela uporabljati v parlamentu na Dunaju, na prireditvah, v raznih čitalnicah, taborih in salonih. Pomemben pečat k razširitvi slovenskega jezika pa so imeli tudi slovenski časopisi. Leta 1848 je nastal prvi slovenski politični program »Zedinjena Slovenija«, kjer so

zahtevali združitev Slovencev v eno upravno enoto in uvedbo slovenskega jezika v urade in šole (Povzeto po predavanjih seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12).

Po letu 1918 je večina Slovencev prešla v slovanski državni okvir, s čimer se je položaj nemško govorečih (ali nemškojezikovno naklonjenih) delov prebivalstva zlagoma spreminjal v slovensko (ali slovenskonaklonjeno) prebivalstvo, čeprav se je v letih okupacije od 1941 do 1945 na omenjenem področju (Štajerska, Gorenjska) še enkrat dvignilo in stremelo za tem, da bi slovenščino odstranilo enkrat za vselej. Na srečo Slovencev tedaj do tega ni prišlo (Toporišič, 1991: 14).

4.3 PREVZEMANJE BESED

Po izvoru so slovenske besede ali praslovanska dediščina (vključno z vanjo prevzetimi besedami iz drugih jezikov) ali pa so nastale prav v slovenskem jeziku samem (oz. v določeni skupini Slovanov, selečih se iz pradomovine). Druga, zelo velika skupina besed je v slovenščino prišla iz drugih jezikov, npr. nemščine, furlanščine, italijanščine, srbohrvaščine (tj. hrvaščine, srbščine), iz češčine ali ruščine, zlasti prek nemščine tudi iz francoščine in latinščine. Vse te besede iz drugih jezikov imenujemo prevzete besede (Toporišič, 2000: 131).

Prevzete besede delimo na citatne, tujke in sposojenke. Toporišič sposojenko definira kot besedo (besedna zveza), ki je prišla v slovenščino iz drugega jezika in je popolnoma prilagojena zgradbenim lastnostim prvin slovenskega (knjižnega) jezika. Tako imenujemo občnoimenske besede; lastnoimenske prevzete besede te vrste imenujemo podomačena lastna imena, npr. Merika, Amazonka, Pariz, Kampanja, Petrarka, Tacit, Plinij ipd. (Toporišič, 1992: 299–300).

Tujke pa imenujemo tiste prevzete besede, ki se v slovenščini niso prilagodile popolnoma, temveč le v večji ali manjši meri. Večinoma so nepopolno prilagojene zlasti v pisavi, redko v izgovoru in pregibanju (prim. npr. pisne tujke *jazz*, *piano*, *sociologija*). Izraz tujka se nanaša na nelastnoimenske besede, lastnoimenske prevzete besede, ki niso docela prilagojene slovenskemu jeziku, pa imenujemo nepodomačena na pol citatna imena (Toporišič, 2000: 131).

Za citatne besede pa Toporišič pravi, da niso sestavni del slovenskega jezika oz. slovenskega knjižnega jezika. To so besede, ki se priložnostno uporabljajo in izhajajo iz drugih jezikov, iz ruščine, francoščine, latinščine itd. (Toporišič, 2000: 131–132).

V tej diplomski nalogi se ukvarjam tudi z germanizmi, ki imajo v slovenskem jeziku veliko vlogo. Toporišič jih v *Enciklopediji slovenskega jezika* definira takole:

1. Iz nemščine prevzeta jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo sprejeta, npr. *merkati*, *ketna*, *fleten*, *fejst*, *lavfati*, *viža*, *ohcet*, *gnada*, *fara*, tudi skladska (*hoditi k nogam*, *ta hiša tiga človeka*), redkeje pravopisna (odkod „*woher*“) ali izgovorna [*münstər*].
2. Iz nemščine prevzeta prvina sploh – sopom. nemčizem (Toporišič, 1992: 47).

Za kalke pa pravi, da so po sestavinah tuje besede (rado proti duhu domačega jezika) napravljena beseda ali besedna zveza (tudi skladenjsko večja enota, npr. polstavek), npr. *parobrod* za nem. *Dampfschiff*, pridevnik za lat. *adjektiv* (Toporišič, 1992: 80).

5 PRAKTIČNI DEL

V empiričnem delu diplomskega dela se bom posvetila praktičnemu delu raziskave predgovora prvega medicinskega priročnika v slovenščini *Vshegarske bukve sa babize na desheli* (Lehrbuch über die Geburtshilfe für Hebammen auf dem Lande). Osredotočila sem bom na značilnosti strokovnega jezika v 18. stoletju, pregledala pa bom tudi vpliv nemščine na vseh jezikovnih ravneh. Posebno pozornost bom namenila skladijski in leksikalni ravni.

5.1 FONOLOŠKO-ORTOGRAFSKA RAVEN

Na ravni fonologije in ortografije sem se osredotočila predvsem na izgovor posameznih črk v nemškem in slovenskem jeziku. To sem se odločila prikazati z razpredelnico, kjer je vidno, kakšen je zapis nekaterih slovenskih soglasnikov v nemščini iz priročnika. Poleg pa sem napisala še primer za lažje razumevanje.

ČRKA (v slovenskem jeziku)	ZAPIS	PRIMERI (iz priročnika)
Š	SH	prashanje
Ž	SH	Desheli, dolshnosti
Č	ZH	hes, dobizhka
Z	S	sa, is
C	Z	babize
S	f	pofebni
Ž	fh	fhivota

Tabela 1 Ortografski zapis

V besedilu ima y vlogo današnjega slovenskega i-ja, a le pri nekaterih besedah: odgovory, My, ny, tyranfke, hynavfke. Navaden i pa se kljub temu pojavlja pri drugih besedah.

Črka v se v vlogi predloga v besedilu pojavi zapisana kot v', zaradi česar sklepam, da to ponazarja, da se prebere kot u: *v' glavo, v' drugih, v' skrivnih ...*

V oči me je zbodla beseda oz. priimek pisatelja *Makoviz*. Za slovenski jezik pripona *-ic* ni značilna,

ampak je le-ta pogosta v nemščini. Zapis in izgovorjava priimka sta popolnoma nemška, saj tudi z izgovarjamo kot *c*. Pravilen zapis je *Makovec*.

5.2 MORFOLOŠKO-LEKSIKALNA RAVEN

5.2.1 PREDPONE GLAGOLOV IN NJIHOVO PREVAJANJE

Na morfemski jezikovni ravni je opaziti vpliv nemškega jezika, saj se predpona pri glagolu prevaja dobesedno, zaradi česar pride do neprimernih prevodov, kot so primeri v nadaljevanju. Delo, ki sem ga raziskovala, ni oštevilčeno s stranmi, zato pri primerih, ki jih navajam, ni označeno, kje točno v besedilu se nahajajo.

Primer 1: *umgebracht*

Makovec prevaja glagol kot *okoli pernešla*. Predpona *um-* lahko pomeni kot predlog *okoli* ali *okrog*, glagol *bringen* se glasi *prinesti*, medtem ko oba dela skupaj v glagolu *umbringen* pa ne pomenita *prenesti okoli* v smislu *nekoga pretentati*, ampak *ubiti oz. umoriti*.

Primer 2: *anzunehmen*

Primer nakazuje, da gre za stavek z nedoločnikom (Infinitiv Konstruktion), *nehmen* pomeni *vzeti*, predpona *an-* pa ima ponavadi vlogo slovenskega *na* kot primer *an der Wand – na steni*. Predvidevam, da je Makovec predpono *an-* razumel kot nekaj *gor/na*, saj je njegov prevod glagola, *gori vseti*, medtem ko je pravilni prevod *sprejeti/prevzeti*.

Primer 3: *ausbleiben*

Današnji pomen glagola *ausbleiben* se glasi *izostati*, manjkati v povezavi s pulzom ali dihanjem. Prav tako lahko predvidevamo, da so izostali popadki, a Makovec zopet ni bil pazljiv pri prevajanju predpon. Predpona *aus-* pomeni *iz* v smislu prostora, *bleiben* pa *ostati*. Popadki v tem primeru ne morejo ostati zunaj, ampak lahko le izostanejo.

Primer 4: *herausziehen*

Predpona *heraus-* pomeni *ven, iz*. V smislu *potegniti ven/na dan*, kot npr. kakšno misel. *Ziehen* pomeni *vleči* ali *potegniti*. Makovec je zopet dobesedno prevedel predpono, zato njegov prevod

glagola *is nje vlejzhi* ni ustrezen, saj je tudi opaziti negativno konotacijo. Pri porodu vendarle ne vlečemo otroka kakor vrv.

Primer 5: *erlernten* (glagol *erlernen*)

Glagol se nahaja v naslednji povedi */.../, behalten doch ihre weibliche Borurtheile, die fie von andern Weibern erlernten, /.../*. Makovec je to prevedel kot */.../ one vender le aku fo lih examinirane obdershe njih stare malupridne babje fhege v' glavi, katere fo fpet od drugih bab gori vsele. /.../*. V nemško-slovenskem slovarju² se prevod glagola *erlernen* glasi *naučiti se, priučiti se (česa)*. Ta definicija ustreza rabi glagola v nemščini, a se je po mojem mnenju tu opiral na jezik ljudstva, na narečje, ki so ga tedaj ljudje govorili. *Gori vsele* se s pomenom glagola *erlernen* ne sklada. Vsem je zelo znana fraza *vzeti na um* (zapomniti si nekaj). Dozdeva se mi, da je tu nekakšna mešanica takratnega slovenskega jezika in nemščine. Opazi se trud Makovca, ki je hotel prevajati besede, a se je včasih zataknilo.

Primer 6: *ablegen*

Glagol se nahaja v povedi */.../ fo tyranisch martern, eure Schamhaftigkeit ablegen, /.../*. Glagol je na koncu, kakor je za nemščino značilno, obenem pa se prevod glagola glasi *doli poloshite*, ki tudi tokrat pomensko ne ustreza. Ugotavljam, da je pisatelj glagol dobesedno prevedel, saj predpona *ab-* v vlogi prislova pomeni *dol*, glagol *legen* pa *položiti/dati*. Sramežljivost ne moremo položiti dol, saj ni stvar ali predmet, lahko jo le opustimo. Kot drugi pomen je zavedati se, da smo sramežljivi.

5.2.2 ZAZNAMOVAN POLOŽAJ BESED OZ. BESEDNIH ZVEZ

Na ravni leksike lahko rečemo, da je nemščina v primerjavi s slovenščino enostavnejši jezik. To lahko potrdimo že z dejstvom, da so besede v nemščini večinoma zloženke, kjer skupaj zložimo le dve besedi in že nastane nova beseda. Tega pa ne moremo storiti v slovenščini, saj za marsikateri izraz nimamo ene besede, ampak se poslužujemo opisovanja. Slovenski in nemški jezik lahko označimo kot »sosedska jezika«, saj sta zaradi zgodovinskih okoliščin močno povezana. Eden izmed mnogih vplivov je zaznamovan položaj besed oz. besednih zvez, ki so prikazane spodaj.

---

² Internetni vir: <http://sl.pons.eu/dict/search/results/?q=erlernen&in=&l=desl> (Dostop, 12. 6. 2013).

Zveza samostalnika in pridevnika

Pri zvezi samostalnika in pridevnika sem našla primera desnega neujemalnega prilastka:

velzih Stedelovih – Stedelovi verzi, Bog Nebejhki – Nebeški Bog

V naslednjem primeru bi bila primernejša uporaba levega ujemalnega prilastka:

Kar slomlene kofty, spahnene inu pokvezhene vude amtizhe /.../ in /.../ roka tiga deteta /.../, /.../ moshem njih /.../.

Zaznamovanost prislova v povedi

/.../ vbogo mater na flami na tleh leshezho popustile /.../.

Menim, da bi se morala pravilna poved glasiti takole: *Ubogo mater, ki leži na tleh na slami.*

Zaznamovanost povedi

Prav tako je zaznamovan del stavka, za katerega mislim, da je bolje, da se glasi *skakati dol*, saj se vedno vprašamo kam skačemo in ne kako.

/.../ doli skakati /.../, v originalu /.../ von oben herunter springen, /.../.

V delu stavka */.../ more biti sa volo laftniga dobizhka krive, /.../*, je naslednji vrstni red primernejši: *mora biti kriva zaradi lastnega dobička.*

5.2.3 ZLOŽENKE

Izražanje v nemščini se nam lahko zdi lažje, saj je zanjo značilen besedotvorni postopek – zlaganje.

Nastanejo zloženke, ki pa so v slovenščino prevedene opisno, saj za marsikateri izraz v nemščini slovenščina nima ustreznega samostalnika. Naslednji primeri prav to tudi dokazujejo.

Primer 1: *Geburtshilfe*

Besedo lahko prevajamo kot *pomoč pri porodu*, *pomoč ob porodu* ali dobesedni prevod *porodna pomoč*. Zloženke *Geburtshilfe* ne moremo dobesedno prevesti, zato se poslužujemo slogovnega postopka opisovanja. S pomočjo korpusa Gigafida sem ugotovila, da je najpogostejša oblika *pomoč pri porodu*.

Primer 2: *Landschaftlichen Bundarzte*

Prevod besedne zveze se glasi *Londshaftni Ranozelnik*, ki je popolnoma nesmiseln. V prvem zlogu pridevnika je zapisan o namesto a-ja, današnji ustrežnejši prevod bi bil pokrajinski oz. deželni, saj pridevnik izhaja iz nemške besede *Landschaft* – pokrajina, *Land* – dežela. Zanimivo pa je, da ima pridevnik ustrezno slovensko končnico za vrstni pridevnik – *-ni* (*Londshaftni*). Vpliv nemščine se opazi pri besedi *Bundarzte*, kjer je prevod *Ranozelnik*. Že zapis ni v skladu z normo, saj so samostalniki v slovenščini zapisani z malo začetnico, v nemščini pa z veliko. Na ravni fonologije je opaziti izgovor črke *z* kot *c*. Predvidevam, da nemška ustreznica *Bundarzte* teži k množini, saj če bi bil preglas na a-ju, bi dobili množino samostalnika *Arzt* (*Ärzte*). Če bi bil moj sum pravilen, potem slovenski prevod *Ranozelnik* nikakor ni ustrezen.

Primer 3: *Privatlehrer*

Slovenski prevod se glasi *Vuzhenik*. Beseda je zopet zapisana z veliko začetnico (vpliv nemščine). Besedna ustreznica je starinska, saj se navezuje na besedo *učenik*, ki ima v slovarju *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (elektronski slovar slovenskega knjižnega jezika) naslednjo definicijo: //star. učitelj: učenik je stopil v razred; strog učenik / učenik govorništva / biti komu učenik in vzornik//. Prav tako ni preveden pridevnik *privat*, ki ga lahko prevedemo kot *privatni* ali *zasebni*. Beseda *zasebni* je bolj primerna. Tako gre zopet za opisno slovenjenje *zasebni učitelj*.

Primer 4: *Vorrede*

Ta primer dokazuje, da se Slovenci poslužujemo dobesednega prevajanja, Nemci pa zloženk, saj se ustreznica predgovor uporablja tudi danes. Lahko bi trdili, da izhaja iz nemščine, saj *vor* pomeni

predlog *pred, Rede* pa *govor*. Tu najdemo neke vrste kalkirano prevajanje nemških zložen.

Primer 5: *Mutterleibe*

Makovec prevede kot *maternim telefsi*. V nemščini je enostavno združiti dve besedi in tako dobiti novo besedo z novim pomenom, vendar pa je, ko prevajamo v slovenščino, težje, saj moramo za eno nemško besede le-to opisati, saj nimamo primerne izraza.

5.2.4 PRISOTNOST KALKOV IN GERMANIZMI

V knjigi se najdejo besede ali besedne zveze iz nemščine, ki jih definiramo kot germanizme, saj se le-te besede pojavijo v slovenščini, čeprav ne izvirajo od tod in še danes niso sprejete v knjižno normo. Skušala jih bom prikazati v razpredelnici.

ORIGINAL	PREVOD MAKOVCA (germanizem - kalk)	DANAŠNJA SLOVENSKA USTREZNICA
die Arznein	arznie	zdravila
der Leibarzt	arzat	zdravnik
Marter	martranje	trud
Mitteln	mitelni	sredstvo
ſparen	ſhparati	varčevati (pog. ſparati)
Erbe	erbizh	dedič
tjranifch (prid.)	tiranke (sam.)	tiranka
gefchenket	ſhenkala	podariti (pog. ſenkati)
Urfache	urshoh	vzrok
tadeln	tadlati	grajati (pog. ſinfati, tadlati)
gefegnet (oblika v Perfektu)	poshegnal	žegnati
natürlichen (Geburte)	natirlich (porodih)	naravni/-h
pharremeister	Fajmalhter	župnik (pog. fajmoſter)

Tabela 2 Germanizmi najdeni v besedilu

Primer 1: *die Arznein*

V nekaterih delih Slovenije se še danes v pogovoru pojavi beseda *arznije* namesto *zdravila*, kar nakazuje na prevzemanje besed iz nemščine in njihovo kalkiranje. V etimološkem slovarju je sledeča beseda definirana kot arcnîja: 'zdravilo' (16. stol.). Prevezeto iz srvnem. *arzenie* 'zdravilo', iz česar se je razvilo današnje nem. *Arznei* v enakem pomenu. Beseda je izpeljanka iz srvnem. *arzen(en)* 'zdraviti', ki je tvorjena iz srvnem. *arzet* < stvnem. *arzāt* 'zdravnik' (Snoj, 2003: 19).

Primer 2: *die Natur*

Beseda pomeni narava. Makovec je ta izraz posplošil in mu dal obrazilo *-a*, ki ponazarja ženski spol in tako je nastal kalk *natura*. V nemščini je samostalnik ženskega spola, kar se ohrani tudi v slovenščini. Etimološki slovar mojo trditev le potrди, saj ima naslednji pomen; *natūra* 'narava' (16. stol.) *natúren*, *naturâlen*, *naturîst*, *naturalizem*, *naturalîst*. Prevezeto po zgledu nem. *Natur* iz lat. *nātūra* 'narava', kar prvotno pomeni 'rojstvo, prirojena lastnost' (Snoj, 2003: 437).

Primer 3: *Exempel*

Izraz pomeni primer, a vendar v nemščini obstaja še drugi izraz za primer, in sicer *Beispiel*. Makovec je besedo *Exempel* le poslovenil in nastal je kalk *exempelne*, ki pa ne izhaja ravno iz nemščine, ampak iz latinščine (eksémpel: Tujka, prevzeta iz lat. *exemplum* 'primer, zgled') (Snoj, 2003: 134).

Primer 4: *Marter*

Marter oz. martranje etimološki slovar definira glagol nedoločnik *mâtrati* tudi *mârtrati* (14. stol.), nar. *mântrati*; *pomâtrati se*, *zmâtrati*, *zmârtrati*, *mârter*, *mâter* 'mučenje'. Izposojeno iz srvnem. *marter(en)* 'mučiti', kar je izpeljano iz srvnem. *marter* 'mučenje' (Snoj, 2003: 385).

Primer 5: *Mitteln*

Mitteln lahko prevedemo kot *sredina* ali *sredstvo*, vendar je zadnja varianta še najbolj ustrezna z ozirom na stavek, v katerem se beseda nahaja. Makovec je besedo le prevzel, ji dal slovensko končnico in jo nato tudi sklanjal po slovensko.

Primer 6: *sparen*

Drugače pa je pri glagolu *sparen* – *shparati*. Makovec je vedel, da končnica *-en* določa nedoločnik glagola v nemščini, nato pa je dodal slovensko obrazilo *-ati* in tako smo dobili glagol v slovenščini. V slovarju ima naslednjo razlago; *šparati* ‘varčevati’ (16. stol.), *špárovec*. Prevezeto iz nem. *sparen* ‘varčevati’, kar je sorodno z angl. *spare* ‘varčevati’, imeti v zalogi’ (Snoj, 2003: 735).

Primer 7: *Erbe*

Pri besedi *Erbe* oz. *erbizh*. Že sama končnica *-izh* je popolnoma nemška, saj nam to dokazujeta tako izgovorjava [*erbič*] kakor tudi zapis (*-izh* z *z-jem*). Glagol *erbati* je naveden kot ‘dedovati’ (16. stol), *erbič* ‘dedič’, tudi *verbati*, *jerbati*. Prevezeto iz srvnem. *erben* dedovati, izpeljanke iz *erbe* ‘dedič’, današnje nem. *Erbe* m ‘dedič’, kar je sorodno z nem. *Erbe* s ‘dediščina’ (Snoj, 2003: 142).

Primer 8: *tjranifsch*

Beseda *tjranifsch*, ki jo Makovec sloveni kot samostalnik tiranke, čeprav je v originalu kot pridevnik. Slovenci smo glede na to, kaj je zapisano v etimološkem slovarju, besedo prevzeli iz nemščine. *Tirân* ‘samodržec’ (16. stol.), *tirânka*, *tirânski*. Prevezeto po zgledu nem. *Tyrann* iz lat. *tyrannus*, kar je izposojeno iz gr. *týrannos* v enakem pomenu (Snoj, 2003: 766).

Primer 9: *geschenket*

Marsikje po Sloveniji se pogovorno uporablja glagol *šenkati*, ki izhaja iz nemškega glagola srvnem. *schenken* ‘podariti’ (16. stol.) in ‘natočiti’ (ST, 217), kar se je razvilo iz zahgerm. **skankija-* ‘natočiti’, izpeljanke iz **skanka-* ‘poševen, nagnjen’. Beseda torej prvotno pomeni *‘nagniti (posodo in natočiti)’. Pomen darovati’ se je od tod razvil zaradi navade, da so na slavnostnih sprejemih točili pijačo in delili darove (Kl, 629) (Snoj, 2003: 723).

Primer 10: *Urfache*

Pri besedi *Urfache*, ki jo danes poznamo kot besedo *Ursache* in pomeni *vzrok*, pa ni etimološke razlage o povezanosti z nemščino. Makovec je besedno podstavo le prevzel in jo slovenil ter pregibal po slovensko.

Primer 11: *tadeln*

Enako pa je storil tudi z glagolom *tadeln*, ki ga je slovenil v *tadlati*. Še danes se uporabi glagol v pogovoru (»*Kaj pa tadlaš?*«), a SSKJ ga ne sprejme niti pod kvalifikator pogovorno.

Primer 12: *gefegnet*

Etimološki slovar ne vsebuje besede *žegnati*, ampak besedo žegen 'blagoslov', žégnati (14. stol.) žégnanje, *žégnanjski*, *požégnati*. Prevezto iz stvnem. sēgan ali srvnem. sēgen 'blagoslov, znamenje križa', kar je izpeljano iz stvnem. seganōn 'narediti znamenje križa', to pa je izposojeno iz lat. sīgnāre (Snoj, 2003: 865).

Primer 13: *Fajmaſhter*

Beseda *Fajmaſhter* izvira iz nemške besedice *pharremeister* (prevzeto iz bav. srvnem), kar je zloženska iz *pharre fara* in *meister mojster*. Prvotni pomen je *mojster fare, glavni, prvi v fari*.

5.2.5 ZAPISOVANJE SAMOSTALNIKOV

Samostalniki se v nemščini pišejo z veliko začetnico, v slovenščini pa z malo, kar lahko opazimo že v času delovanja Primoža Trubarja, saj je tudi on zapisoval samostalnike z malo začetnico. Kljub temu pa je v prevodu Makovca najti sledi vpliva nemščine, saj so nekateri samostalniki zapisani z veliko začetnico: *Gospofke*, *Fare*, *Gospo*, *Vſhegarja*, *Arzata*, *Recvudnoft (Anotomio)*, *Gospodino*, *Miſſionarius*, *Piſma*.

Pri besedni zvezi *Bog Nebejhki* pa gre za čustveno konotacijo, ekspresiven izraz, ki ponazarja boga kot vero, zato je zapisan z veliko začetnico.

5.2.6 DVOJNICE

V prevodu predgovora sem našla le eno dvojnico, ki ponazarja strokovni jezik, in sicer *Resvudnoft (Anotomio)*. Makovec se je zavedal, da bodo ta priročnik brali preprosti ljudje, saj ženske rojevajo doma.

5.2.7 DOLOČNI ČLENI IN NJIHOVA VLOGA

Pri raziskovanju besedila sem našla tudi določne člene *der/die/das* in nedoločne člene *en, ena, en*, ki jih v slovenščini izrazimo pogovorno s kazalnimi zaimki. To dokazujejo tudi naslednji trije primeri: *Dieses Buch – Lete bukve, die Sache – tega dejla, bei einer andern Gebährenden Mutter – eni drugi porodni materi ...*

Pa vendar sem bila skeptična, če to res izvira iz nemščine in našla nekaj trditev oz. raziskav, ki zatrjujejo, da kazalni zaimki niso posledica nemških določnih členov.

Miklošič je pojav razlagal kot posledico tujega (nemškega) jezikovnega izvora, saj v slovanskih jezikih v splošnem te gramatične kategorije ni bilo (SRL, 1972: 105).

S primerjalnega vidika pa je Kolarič prikazal kategorijo rabe določnega in nedoločnega člena v začetnih slovenskih rokopisih in tekstih, v narodnih pesmih in v nekaterih narečjih, ter poudaril njuno upravičenost v knjižnem jeziku. Kakor Škrabec je prišel do zaključka, da se je člen razvil sintaktično in stilistično sredstvo iz potreb domačega jezika. Res je, da določni člen v sodobnem knjižnem jeziku tu in tam opazimo, običajno pod narekovaji, znano pa je, da je ob določni obliki pridevnika in njemu pomensko enakih beseda, pogovorno v splošni rabi (SLR, 1972: 106).

5.2.8 PREVODI, KI NE USTREZAJO POMENU

Spodnji primeri dokazujejo, da je bilo prevajanje iz nemščine v slovenščino v 18. stoletju zapleten proces, saj Slovenci takrat še nismo imeli veliko strokovnega besedišča, saj so bile vse strokovne knjige zapisane v nemščini. Takratni prevajalci, med njimi tudi Anton Makovec, pa so se morali spoprijemati z deli besed, stavkov in jih skušati pretvoriti v Slovincem razumljiv jezik.

Primer 1: *Gäbehrenden Mutter*

Pri besedni zvezi *Gäbehrenden Mutter* gre za popolni nesmisel, saj mati ni rojevajoča, niti ne porodna, kakor je prevedel Makovec. Menim, da je želel poudariti, da mama v tistem času rojeva, kar lahko z opisovanjem prevedemo kot *v času poroda/med porodom/pri porodu je mama ...*, saj je pridevnik *Gäbehrenden* sestavljen kot sedanji deležnik (Partizip I), ki ga uporabljamo v vlogi pridevnika za opis dogodka, ki je trajal dlje časa.

Primer 2: /.../; *sie werden euere Jugend zu achten, /.../.*

Pri branju in primerjanju besedil me je zmotil slovenski prevod zgornje povedi, ki pa se glasi /.../ *vafho zhednost spofhtuvati, /.../.*, nemška beseda *Jugend* vsebuje pomen *mladost/mladina*, vendar pa jo je Makovec prevedel kot *zhednost* (čednost). Ker ni poznal ustreznice, je uporabil kar samostalnik *čednost*, saj je *mladina* običajno *čedna*.

Primer 3: /.../, *wie es in dergleichen Fällen hauptsächlich auf dem Lande, oft auch in Städten zu gehen pflegt, /.../.*

Prevod v slovenščino zgornje povedi se glasi /.../ *kaku se v' takih perloshnostih vezhu dejl na kmetih, inu doftikrat tudi v' mestih gody*. Pri branju besedila sem opazila, da je Makovec na nekaterih mestih prevajal po svoje oz. je za nemško ustreznico našel besedo, ki je bila vsaj pomensko podobna. To je vidno pri zgornjem primeru, saj je *auf dem Land* prevedeno kot *na kmetih*, a tu ne gre za osebo, ampak za regijo – deželo.

V tem času jezik še ni bil poenoten, kar se opazi tudi pri prevajanju besed. Polglasnik je večkrat zapisan: *terdna, permeri, perpravlena, sanikernu, terpezhim*.

5.2.9 VEZLJIVOST PREDLOGA S SAMOSTALNIKOM

V naslednjih primerih se potrjuje dejstvo, da so samostalniki v tistem sklonu, ki ga zahteva predlog v nemškem jeziku.

Predlog von (od) zahteva dajalniško obliko:

Primer 1: /.../ *Mutter von mehr Kindern /.../.*

Slovenski prevod je naslednji /.../ *materi od vezh otrok, /.../.*, opazi se dobesedno prevajanje iz nemščine v slovenščino, saj je predlog *von* preveden kot *od*, bi se pa ta del stavka slovnično pravilno glasil *mater z več otroki*.

Primer 2: *Diese schreckliche Dumheit der Hebammen kommt daher, weil /.../.*

Prevod se glasi *Leta strašna neumnost tih babiz pride od tega, de /.../*. Vezniik daher se v slovenščini prevaja kot *odtod, zatorej*. Zopet je viden vpliv izražanja svojine s predlogom od, ki je popolnoma nemška konstrukcija stavka.

Primer 3: */.../ sie als halb verzweifelte vom Tode zu retten, /.../.*

Enako lahko trdimo tudi pri zgornjem primeru, saj je zopet pomen predloga *von od (/.../ frezhnu od smerti otel, /.../)*.

Primer 4: *Ein trauriges Beispiel davon war eine junge Frau, welche im sechsten Monate ihrer Schwangerschaft von einer Erkältung die Rolick bekam.*

Makovec je stavek prevedel kot *Ein shalofni exempel od tega je bila ena mlada shena, katera je v' 6. mefzi nje nofezhiga stanu, od prehladenja eno koliko dobila*.

Ponovno je opaziti predlog von, ki se veže z dativom in se v slovenščini glasi *od prehladenja*, vendar se mi zdi, da je zveza *zaradi prehlada* primernejša oblika.

Predlog durch (skozi) zahteva tožilnik:

Primer 1: */.../, welche die ganze Urfache ihrem Blute zushrieb, und durch Blutreinigende Dekorte ihr helfen wollte.*

Predlog *durch* Makovec prevaja dobesedno *skozi*, v vsakem primeru pa ob sebi oba zahtevata tožilniško obliko. Slovenski prevod */.../, kateri je vuš urshoh na njeno nadolshno kry vergel, inu njej skusi kuhane Decocte pomagati hotel; /.../*.

Predlog auf se glede na vlogo v stavku lahko veže z dajalnikom ali s tožilnikom:

Primer 1: *Vetrauen auf Gott – savupanje na Boga*

Predlog auf pomeni *na*, vendar v tem primeru *v*, saj zaupamo *v boga* in ne *na boga*.

5.3 SKLADENJSKA RAVEN

5.3.1 PRISOTNOST PASIVA OZ. TRPNI NAČIN

Slovenščina je jezik, za katerega je značilen glagolski način tvornik oz. aktiv, saj je v središču povedi pomemben vršilec dejanja ali nosilec stanja. Pri nemščini pa je ravno obratno. Ni pomemben vršilec dejanja, ampak dejanje nasploh, zato je pogost glagolski način trpnik oz. pasiv. Pri prevajanju tega besedila pa je, kljub temu da je za slovenščino značilen tvornik, najti stavke v trpniku. Primeri, ki so zapisani spodaj, to tudi dokazujejo, a ker je povedi v trpniku veliko, sem izpisala le nekatere.

Primer 1: *Der Leibarzt wurde berufen, /.../. – Arzat bo poklican, /.../.*

Primer 2: *Hier wird ihm ... anbetrauert., Tukaj se mu vshe ena od drugih omamlena shena savupa; /.../.*

Primer 3: *Zu einer solchen schamhaften Gebährenden wurde ich einmal berufen, /.../. – K' eni taki nevumnu framoshlivi porodni sim bil jeft enkrat poklican, /.../.*

Primer 4: *Nun wurden die Arzneien auf einmal ganz geändert; /.../. – /.../ arznie bodo sdaj na enkrat vse drugazhi sapifsane /.../.*

Primer 5: *Die Arme in dieser Sache unwissende wird wie ein unschuldiges Lamm auf den Marterstuhl gefetzt /.../. – , ta vboga v' tem navedna srotiza bo kakor ena poterpeshliva ovzhiza na stol te martre pofajena, /.../.*

Primer 6: *So wurde der Trostvolle Erbe eines großen Vermögens im Mutterleib ermordet. – Taku je bil en trofhta polhni erbizh velikiga premoshenja v' maternim telefsi vmorjen.*

Primer 7: */.../ die sich wagten das Kind welches glücklich mit dem Kopfe schon geboren wurde, /.../. – /.../ ker so se vupale otroka is materniga telesa, k' se je s' glavo srezhnu rodilu, /.../.*

Primer 8: *Ich wurde zu einer solchen Gebährenden berufen, /.../. – Jeft sim bil k' eni taki porodni*

poklizan, /.../.

Primer 9: *Diefe fchreckliche Dumheit ... felben zu behandeln gestattet wird, /.../. – Leta strašna nevmnost ...k' porodnim dopuřhene bodo, /.../.*

5.3.2 POLOŽAJ GLAGOLA

Glagol je v nemščini na drugem mestu, razen v odvisnih stavkih, kjer pa stoji na koncu stavka. Med branjem teksta, ki sem ga raziskovala, sem našla del povedi, ki je na nek način poseben. V nemščini je glagol na drugem mestu, medtem ko je v slovenskem prevodu na zadnjem, kljub temu da sploh ni odvisni stavek. *Alles das giebt mir den Anlass, /.../. in Vfe leto meni perloshnoft da, /.../.*

Ostali primeri, kjer so glagoli na zadnjem mestu, so sledeči:

Primer 1: *Kar je mene k' letimu delu pergnalu, /.../ po lahkim ravnati, /.../ novih bukvah popravlene inu pogmerane.*

Primer 2: */.../, wie es in dergleichen Fällen hauptfächlich auf dem Lande, oft auch in Städten zu gehen pflegt, /.../. - /.../ kaku fe v' takih perloshnoftih vezhu dejl na kmetih, inu doftikrat tudi v' meřtih gody.*

Primer 3: *Ali ny bol po pameti, de fe tej nefrezhi naprej pride, kakor de fe on le tazhafs inu satu poklizhe, de bi drugih fhkodo popravil?*

Primer 4: *Leto fhkodo, inu nevmnoft fhe dan donařhni njih veliku objoka; ali letu jim k' drugimu ne flushi, kakor de njih shivlenje fami s' grenkořtjo napolnio.*

Primer 5: */.../, damit fie wenigstens die wahre Zeit der annahernden Geburt, udn euren Zustand erfennen, und fodann erst denn Hebammen überlassen, harte Geburten aber jederzeit selbst behandeln, oder doch mit ihrem Rathe beiftehen. – /.../ de oni ta pravi zhafs tiga prizhiozhiga poroda, inu vařh řtan řposnajo, inu de vavs tedaj fhe je babizam zhes puřte, per teřhkih poroodih pak vfelej fami, ali vřaj s' njih řvetam na řtrani řtoje.*

5.3.3 OSEBNI ZAIMEK V STAVČNOČLENSKI VLOGI OSEBKA

V nekaterih povedih so zaimki izraženi eksplicitno, npr. ona bi, on bi, to pa najdemo tudi v predgovoru besedila. Vršilec dejanja oz. govorec se je s tem poudaril in izpostavil.

Primer 1: *Ona je na porodi vmerla, /.../, katere nam je on is svoje milosti k' našhimuohranenju dodelil, /.../.*

Primer 2: *Neumna framochlivoft! Kaj hudiga niſi ti napravila.*

Primer 3: *Od tega njih ravnanja hozhem jeft tudi na snanje dati, kar fim ſam vidil, inu kar bodo one pred tem, kateri vſe vidi, enkrat teſhku odgovorile.*

5.3.4 NASLONSKE ZAIMENSKE OBLIKE

Že v času purizma so obstajale naslonske zaimenske oblike, ki so vplivale tudi na besedni red stavkov (Orožen: 1996, 84):, /.../ inu po mene poſtal, /.../. Stava predložne zaimenske besedne zveze *po mene poſtal* je besedno redno izpostavljena. Pričakovan besedni red je *poſljejo po mene*. Na prvem mestu stoji osebna glagolska oblika in nato zaimenska oblika.

Primer 1: */.../ vender pak fim drugim narozhil, de na sadne, kadar bo sazhela vmerati, po mene poſhlejo, da bi vſaj otroka per ſhivlenji ohranil.*

5.3.5 ZVEZA SAMOSTALNIKA IN GLAGOLA (FUNKTIONSVERBGEFÜGE)

V nemščini obstajajo t. i. FVG – Funktionsverbgefüge, gre za zvezo samostalnika in glagola, s katerimi se lahko izražamo na prefinjen način. Lep primer za to je *eine Frage stellen – fragen*. V tem primeru je pomen vprašati in v resnici ne postavimo vprašanja, a da ne pride do ponavljanja besed v stavku, se tako lahko spretno izognemo besedičenju.

Primer 1: */.../ unter welchen ich nicht wenige beim Leben zu erhalten /.../ – /.../, is katerih pak ne malu fim to frezho imel per ſhivlenji ohraniti, /.../.*

Tudi mi pogovorno rečemo obdržati pri življenju. Na nek način gre zopet za dobesedni prevod, a v nemščini slovi kot stalna besedna zveza.

Primer 2: *Dieses Buch kommt zum zweitenmal ans Licht /.../. – Lete bukve pridejo sdaj drugizh na svetlobo, /.../.*

Pravilni pomen je *priiti na dan* (resnica, izjava) in ne dobesedno *priiti na svetlobo*, a tudi tu gre za stalno besedno zvezo, ki je ne moremo razumeti dobesedno.

6 ZAKLJUČEK

V svoji diplomski nalogi *Vshegarske bukve sa babice na desheli* sem raziskovala, kako je nemščina vplivala na slovenščino. V teoretičnem delu sem najprej predstavila zgodovinski opis razvoja slovenskega knjižnega jezika in najpomembnejša dela, ki so pripomogla, da se je slovenski strokovni jezik hitro razvijal. Pomembno vlogo pri razvoju slovenskega jezika je imel tudi jezikovni stik slovenščine z nemščino, saj je bilo slovensko ozemlje dolgo časa pod vplivom Avstro-Ogrskega cesarstva. Razložila sem germanizme, tujke, sposojenke in citatne besede, saj se nekatere izmed njih še danes pojavijo v pogovornem jeziku Slovencev ali pa v njihovih narečjih.

V drugem delu diplomske naloge, empiričnem delu, pa je bil moj cilj najti čim več razlik oz. podobnosti med nemškim in slovenskim jezikom. Osredotočila sem se na vse jezikovne ravni jezika, saj sem želela raziskati, kako je nemščina vplivala na slovenščino. Moje domneve so bile potrjene, saj so bili stavki v besedilu večinoma v trpnem načinu, prav tako pa se je glagol nahajal na zadnjem mestu povedi. Marsikateri prevod je bil včasih zaradi prevzemanja raznih vzorcev iz nemščine nerazumljiv, našla pa sem veliko germanizmov, ki jih Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika* definira kot iz nemščine prevzeta jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo sprejeta, npr. *merkati*, *ketna*, *fleten*, *fejst*, *lavfati*, *viža*, *ohcet*, *gnada*, *fara*, tudi skladenjska (*hoditi k nogam*, *ta hiša tiga človeka*), redkeje pravopisna (odkod „woher“) ali izgovorna [*münstər*], druga definicija pa se glasi iz nemščine prevzeta prvina sploh – sopom. nemčizem (Toporišič, 1992: 47).

Besedilo je na nekaterih delih zapisano nečitljivo, zato sem se večkrat morala spopasti s samim bralnim razumevanjem. Samo razumevanje pa so mi oteževale tudi dolge povedi. Pomagala sem si z originalom, ki je v nemškem jeziku, kar mi je pripomoglo, da sem le tako razumela stavek.

Takšna analiza besedila me je navdušila, saj sem pri sami raziskavi ugotovila, kaj vse se je skozi leta spreminjalo glede slovenskega jezika. Miselnost, da je treba najti slovenske izraze in ne prevzemati tuje, je istočasno krepila tudi narodno zavest. S prevajanjem besedil v slovenščino se ni širil le slovenski jezik, ampak se je besedni zaklad slovenskega jezika tudi povečal, četudi se opazi težave pri slovenjenju in posledično prevzemanje raznih vzorcev iz nemščine.

7 POVZETEK

V prvem delu diplomske naloge sem se najprej posvetila nekaterim teoretičnim dejstvom, najpomembnejši del pa je praktični del diplomske naloge. Na fonološki ravni velikih posebnosti ni bilo, razen priimek avtorja Antona Makovca, ki se je tedaj zapisoval kot *Makoviz* s končnico *-ic*, ki za slovenski jezik ni pogosta, pojavlja se le v primeru pomanjševalnic.

Več sprememb sem našla na morfološko-leksikalni ravni. Spremembe se dotikajo dobesednega prevajanja predpon glagolov, zaradi česar je prišlo do neprimernih prevodov, izjema pa niso niti samostalniki. Potrjen pa je bil tudi moj sum, da bom našla veliko germanizmov. Nekateri besede (npr. *die Arznein - arznie*) je avtor preprosto prevzel in jih slovenil ter pregibal po slovensko, samostalniki pa so bili v prevodu zapisani z veliko začetnico, kar je odraz vpliva nemščine. Zavedam se, da se je Makovec trudil prevajati besedilo v slovenščino in da se ni mogel opirati na strokovne priročnike, a so nekateri prevodi kljub temu popolnoma nesmiselni.

Na skladijski ravni pa je bilo po pričakovanju veliko trpnega načina tvorjenja povedi, v nekaterih delih povedi pa je bil položaj glagola na zadnjem mestu. Nekateri nemški predlogi ob sebi zahtevajo točno določen sklon, ta posledica pa je vidna tudi v prevodu, ki ni značilnost slovenščine. Osebek je izražen eksplicitno, tako da je poudarjen vršilec dejanja. Kot zadnja značilnost pa so bile zveze samostalnika z glagolom (Funktionsverbgefüge), ki so zopet nepravilno prevedene.

Menim, da je nemščina močno vplivala na razvoj slovenskega strokovnega jezika, kar se kaže tudi v primerih, ki sem jih v diplomski nalogi navedla. Kljub vsemu pa se je slovenski jezik bistril in zbistril v jezik »sodobnega človeka«.

8 VIRI IN LITERATURA

Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan, 2003.

Toporišič, Jože: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1991.

Toporišič, Jože: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Toporišič, Jože: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja, 2000.

Pogorelec, Breda: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.

Orožen, Martina: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze, 1996.

Orožen, Martina: K določnemu členu v slovenščini. *Slavistična revija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1972, letnik 20, št. 1-4, str. 105–114.

Zapiski s predavanj seminarja predmeta nemški in slovenski jezik v medkulturni komunikaciji, doc. dr. Uršula Krevs Birk, Oddelek za germanistiko in skandinavistiko, FF v Ljubljani, šol. leto 2011/12.

Zapiski s predavanj predmeta strokovno besedilo, doc. dr. Mojca Smolej, Oddelek za slovenistiko, FF v Ljubljani, šolsko leto 2011/12.

[Http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-](http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-)

[HHPU7ABB/?query=%27org%3D1%27&pageSize=25&fyear=1788&language=eng](http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HHPU7ABB/?query=%27org%3D1%27&pageSize=25&fyear=1788&language=eng) (Dostop, 13. 12. 2012).

[Http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html](http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html) (elektronski Slovar slovenskega knjižnega jezika) (Dostop, 12. 6. 2013).

[Http://sl.pons.eu/dict/search/results/?q=erlernen&in=&l=desl](http://sl.pons.eu/dict/search/results/?q=erlernen&in=&l=desl) (elektronski nemško-slovenski slovar)
(Dostop, 12. 6. 2013).

[Http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1542/VIEW/](http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1542/VIEW/) (Dostop, 12. 6. 2013).

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, junij 2013

Vesna Perko
(lastnoročni podpis)

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo
diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: